

ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ О'QITISH METODIKASI

*Turdaliyeva Odina**Odilova Ziyodaxon**Farg'ona viloyati Beshariq tumani**1-son kasb hunar maktabi**Ingliz tili fani o'qituvchilari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet til o'qitish metodikasi haqida, uning fan sifatida rivojlanish tarixi, chet til o'qitish metodikasida qo'llanilayotgan zamonaviy metod turlari va ulardan foydalanish xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: metodika, innovatsiya, chet tili, kommunikatsiya, ko'nikma, malaka, didaktika, madaniyatlararo muloqot.

Til o'rganish kishilik jamiyatida bag'oyat muhim sohalardan biri hisoblanadi. Muloqot vositasi bo'lmish tilni tabiiy muhitda ya'ni oilada, jamoatchilik orasida yoki uyushgan holda amaliy egallash mumkin. Til hodisalariga oid bilimlar esa nazariy jihatdan o'rgatiladi. Xalqaro munosabatlar avj olgan zamonamizda tillarni bilish, ayniqsa ko'p tillilik ulkan ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda tahsil oladigan o'quvchi va talabalar odatda uch tilni o'rganadilar. Ushbu tillar maxsus nomlar bilan yuritiladi. Bular quyidagilar: ona tili, ikkinchi til, va chet til. Ona tili tafakkur shakllanishida alohida xizmat o'taydigan birinchi til hisoblanadi. Ikkinchi til haqida so'z yuritilganda, unga boshqa millat vakillaridan iborat qardoshlar, qo'shnilar tili sifatida qaraladi. Chet til – bu xorijiy mamlakat tilidir. Respublikamizda G'arbiy Yevropa (ingliz, ispan, nemis, faransuz) tillari va Sharq (arab, turk, fors, xitoy, hind) tillari o'qitilib kelinmoqda. Bu tillar ta'lim muassalarining o'quv rejalaridan o'rin olgan. Uchala tilni o'qitish jarayoni turlicha kechadi. Ona tili va ikkinchi til tabiiy vaziyatda, chet til esa sun'iy muhitda o'rganiladi. Chet tildagi muloqot, asosan, darsda muallim rahbarligida kechadi. Uchala til orasida chet tilni o'rganish va o'rgatish muayyan jihatlari bilan keskin farq qiladi. Bu esa, o'z navbatida, tegishli chet til o'qitish texnologiyasini qo'llashni taqozo etadi. Chet til muallimi metodika fani yutuqlarini puxta o'zlashtirish orqali o'quvchi-talabaning to'plagan til tajribasi me'yorini aniq bilishga va uni yanada takomillashtirishga erishadi. Chet tillarni samarali o'rgatish uning metodikasini bilishni taqozo etadi. Chet tillarni o'rganish va o'rgatish ko'p jihatdan chet til o'qitish metodikasi masalalarini nazariy tomondan ishlab chiqilishiga va nazariyaning amalda ijodiy qo'llanilishiga bog'liqdir.

Metodikaning predmeti – chet til predmeti orqali ta'lim-tarbiya berish jarayoni va usullari, chet til o'rgatish ilmi, muallim va o'quvchi faoliyatini o'rganish metodikaning predmeti sanaladi. Metodikaning asosiy tushunchalari – metod, usul, prinsip.

Didaktika- nimani o`rgatamiz? o`qitish mazmuni hisoblanadi. Metodika – qanday o`rgatamiz? ta`lim usullari va metodlari demakdir. Metod – metodika tushunchasi grek-lotincha “metodos-“metodus” so`zidan olingan bo`lib, ma`lum maqsadgaeltuvchi yo`llar, usul ma`nosini anglatadi. Turli adabiyotlarda atamaning tor va kengma`nosini uchratish mumkin. “Metodika” atamasi tor ma`noda ta`limning konkret darsjarayoni bilan bog`liq tushunchani anglatadi. Mashg`ulotlarni rejalashtirish va o`quvmateriallarini tayyorlash bilan bog`liq bo`lgan ko`rsatmalarni qamrab oluvchiboshqariladigan dars jarayoni sifatida talqin etiladi.“Metod” atamasi keng ma`nodao`quv materialini tanlash, tabaqalash va taqsimlanishni nazarda tutadi.

Germaniya Federativ Respublikasida 60-yillardan boshlab “didaktika” va “metodika” tor ma`nodaqo`llanilib kelinmoqda. Shunga ko`ra didaktika ta`lim mazmuni nima o`rgatiladi?

Metodika esa ta`lim usullari qanday o`rgatiladi? Masalalari bilan shug`ullanadi. Chet tillarini o`rganish faqat aqliy tarbiya vositasi emas, balki o`zga madaniyat ta`limiy boyliklari va qadriyatlari bilan tanishish va ularni o`z madaniy hayotiga tadbiq qilish orqali kishi shaxsining shakllanish jarayoni hisoblanadi. Yevropada chet tillarni o`rganish uzoq vaqt yuqori darajadagi ta`lim olishda imtiyoz sanaladi va jamoat maktablarida imtiyozga ega bo`lgan kishilarni tarbiyalash deb qaraladi. Chet til o`qitish metodikasi fan sifatida 200 yildan ortiq tarixga ega. Bu davr ichida chet til o`qitish metodikasiga turlicha munosabatlar bildirilganini kuzatish mumkin. Bunday qarashlardan biri akademik L.V.Shcherbaga mansub hisoblanadi. Uning fikricha, har qanday fanni o`qitish metodikasi fan bo`lishiga qaramasdan, nazariy fan hisoblanmaydi. U amaliy masalalarni hal qiladi.Jumladan, chet til o`qitish metodikasi ham faqat psixologiya dalillariga tayanmaydi, balki umumiy va xususiy tilshunoslik tadqiqotlariga asoslanadi. Agar tilshunoslik til hodisalarining kelib chiqishi va harakatlanish qonuniyatlari bilan shug`ullansa, metodika bu qonuniyatlarga asoslanib zarur til hodisasidan amalda foydalanish uchun nima qilish kerak degan savolga javob beradi. Metodikaga oid kitoblarning eng qimmatlilari ham tilshunoslar tomonidan yozilgan. Bular jumladan XIX asr fonetistlaridan biri va buyuk ingliz tilshunosi G.Suit, XIX asr oxiri va XX asr boshida Angliyada eng original fonetist va nazariyotchi tilshunos hisoblangan O.Yesperson, XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida eng ko`zga ko`ringan fransuz lingvistlaridan F.Bryuns va Brealya, ko`zga ko`ringan anglist va taniqli fonetist V.Fiyotor va boshqalar kiradi. Rossiyada til o`qitish metodikasi masalasi bilan akademik L.V.Shcherba va uning ustozlari buyuk tilshunos olim I.A.Boduen-de-Kurtone va ularning shogirdlari shug`ullanganlar. Chet til o`qitish metodikasiga psixologlar o`zgacha munosabatda bo`ldilar. Metodika va psixologiya fanlarning o`zaro munosabatlari haqida professor V.A.Artemov qimmatli fikr bildirgan. Uning fikricha, psixologiya metodika uchun material beradi. Metodika

o`qituvchining qanday dars o`tishini o`rganadi. Psixologiya esa, o`quvchilarning bu predmetni qanday o`zlashtirib olayotganliklari bilan shug`ullanadi. Lekin, bu fikrga to`la qo`shilib bo`lmaydi. Chunki o`qituvchi dars berish jarayonida, o`quvchi esa o`zlashtirish davrida ma`lum ruhiy jarayon va holatlarni boshdan kechiradilar, ular xohlaydilar, yo`qmi psixologiyaning qonunlariga ro`baro bo`ladilar va ta`sirlanadilar. Metodika tarixga oid adabiyotlarni chuqurroq o`rganish shuni ko`rsatadiki, ayrim tadqiqotchilar metodikani san`at deydilar. Ular odatda fransuz metodisti Penlash fikriga ishora qiladilar, ya`ni “yaxshi” yoki “yomon” metod yo`q “yaxshi” yoki “yomon” o`qituvchilar bor. Bunday fikrdagi kishilarga nemis metodisti E.Ottoning 1924-yilda bayon qilingan fikrlari bilan javob berishi mumkin. U jumladan shunday deydi: “Agar kimki metodikani san`at deb hisoblar ekan, u fan nazariyasini uning amalda qo`llanishi bilan qorishtirib yuboradi”. Har bir fanda o`z tushunchalar yig`indisi mavjud. Chet til o`qitish metodikasida qabul qilingan asosiy tushunchalar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: ta`lim sistemasi, ta`lim metodi, ta`lim prinsipi, ta`lim vositasi, metodik usul. Chet til o`qitish metodi – deyilganda chet til o`rgatishning amaliy, umumta`limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta`minlovchi muallim va o`quvchi faoliyatining majmuasi tushuniladi. Metod atamasi “ta`lim usullari yig`indisi” va “ta`limning yo`nalishi” ma`nolarida qo`llanadi. Birinchisi ta`lim nazariyasida jarayon metodlar ma`nosida ishlatilsa, ikkinchi ma`noda uni o`qitish metodikasi tarixiga oid asarlarda uchratishimiz mumkin. Masalan, chet til o`qitishning tarjima metodi, tog`ri metod, ongli- qiyosiy metod, an`anaviy metod, intensiv metod va boshqalar hisoblanadi.

Chet til o`qitish ham didaktikaga asoslanadi. Didaktika ta`limining umumiy nazariyasi, metodika muayyan o`quv predmetini o`qitish ilmi, lingvodidaktika tillarni o`qitish umumiy nazariyasi, lingvometodika aniq bir tilni o`qitish ilmi sifatida qaraladi. “Metod” atamasi bilim, malaka, ko`nikmani egallash, o`quvchilarda dunyoqarashni shakllantirish va bilish imkoniyatlarini yaratish yo`lidagi o`qituvchi-pedagog va talabaning ish usuli ma`nolarini bildiradi. Ushbu tushuncha son –sanoqsiz ta`riflarga ega. Chet tillar o`qitilishida metodlarni tatbiq etish uzoq davrlardan boshlangan, prinsiplar esa nisbatan yangiroq metodik atamalardir. Tarixan metodlar to`rt guruhga birlashtirilib, ularning nomlariga “tarjima”, “tog`ri”, “qiyosiy”, “aralash” deb atash qabul qilingan. Metodlar tarixi atoqli metodist prof. I.V.Raxmanov tomonidan chuqur o`rganilgan. Tarjima metodi asosan ikki ko`rinishda bo`lib, grammatika-tarjima va matn-tarjima metodlari nomi bilan yuritiladi. Grammatika-tarjima metodi nuqtayi nazaridan chet til umumta`limiy maqsadda o`rganilgan. Grammatik mashqlar til o`rganuvchining mantiqiy tafakkurini o`stirish maqsadida bajarilgan. Grammatik bilimlarni bayon etish ta`limning asosiy maqsadi deb qabul qilingan. Bu metodning asosiy prinsiplari quyidagilar: 1. Til o`rganish yozma nutqqa asoslangan. 2. O`rganish

predmeti qilib grammatika olingan, leksika ham unga tobe ravishda tanlangan. Grammatik mashqlar bajarish asosiy ish usuli bo`lgan. 3. Oldin, grammatik qoida yod olingan, so`ng esa qoidalar asosida gaplar tuzish tavsiya qilingan. 4. Grammatik shakl va so`zlarning ma`nosi so`zma-so`z tarjima vositasida ochib berilgan. 5. So`zma-so`z tarjima va quruq yodlash yo`li bilan til materiali o`zlashtirilgan. 6. So`zlarni kontekstdan tashqarida, yakka yodlash bilan chegaralanilgan. Tarjimasiz metod. Mazkur metodning turli ko`rinishlari tarixan ma`lum. Ularni ikki yirik guruhga ajratish mumkin: tabiiy va tog`ri metodlar. Tabiiy metodda chet tilni o`rganish ona tilini egallash sharoitiga monand bo`lishi kerak. Metodning bosh maqsadi chet tilida gapirishni o`rganish orqali o`qish va yozishni o`rganib olishga imkoniyat yaratiladi, degan g`oya amaliy maqsad tarzida shakllangan. Tabiiy metod tarkibiga kiritilgan prinsiplardan eng muhimi-til muhitini yaratishdir. Olg`a surilgan metodik prinsiplarni amalda qo`llash bobida turli yondashuvlar paydo bo`lgan. Metod namoyondalarining ijodiy faoliyatida buni yaqqol sezish mumkin. Chet til ta`limidan ko`zlangan maqsadning yangicha talqinida, asosan, pragmatik tilshunoslik tadqiqotlari natijalariga tayanildi. Tilshunoslikning bu sohasi tilni tilga oid shakl tizimi emas, balki inson faoliyati sohasi deb talqin qiladi. Chet til ta`lim sohasida 70-yillarning boshidan beri to`plana boshlangan yangi xulosalar majmui ta`lim maqsadini belgilash sohasida qizg`in munozaralariga olib keldi. Chet til ta`limining asosiy yo`nalishlarini belgilovchi maqsadi o`quvchilarga “muomala qilishni o`rgatish”, “Befaeigung zur Kommunikatsion” (kommunikative Kompetenz) bo`lgan yangi o`quv rejalari qabul qilindi.

REFERENCES

1. Maxmudov, Q. S. O. G. L., Shayxislamov, N. Z. O. G. L., & Jo, B. B. O. G. L. (2020). O`zbek va xorijiy tillarda antonimlar tavsifi, o`rni va ularning turli jihatdan tasniflanishi. *Science and Education*, 1(Special Issue 3).
2. Juraboyev, B. B. (2020). Nemis tilini o`qitishda kommunikativ yondashuv. *Science and Education*, 7(7), 215-220.
3. Juraboyev, B. B. O. (2021). Using authentic materials on english lessons. *Academic research in educational sciences*, 2(2)